

VZNIK A PROMĚNY ŽELEZNÉ OPONY: ZAČÁTKY

A d o l f R á z e k

Klíčová slova: Železná opona, třídní nepřítel, Pohraniční stráž, signální stěna, nelegální přechod hranic

Key words: Iron Curtain, a class enemy, border guards, alarm panel, illegal border crossing

Abstrakt: Stat' sleduje vznik a vývoj zabezpečení té části státní hranice poválečného Československa, která tvořila předěl mezi sovětskou a americkou zájmovou sférou. Změny ve způsobu a míře opevnění evidentně souvisely s vývojem mezinárodních vztahů a zostřováním či uvolňováním napětí mezi velmocemi. Zvláštní pozornost je věnována zejména tzv. signální stěně a jejímu fungování.

Abstrakt: The article follows the emergence and development of a security border of the post-war Czechoslovakia, which formed the divide between the American and Soviet spheres of interest. Changes in the pattern and level of fortification clearly associated with the development of international relations and escalation or release of tension between the superpowers. Particular attention is paid to the so-called wall of the signals and how it worked.

Železná opona byla slova, která vyslovil poprvé Winston Churchill při přednášce ve Fultonu 5. března 1946, když prohlásil, že byla spuštěna napříč celým kontinentem od Baltu po Jadran. Tímto novým pojmem definoval vývojový vztah bývalých válečných spojenců USA a SSSR, kteří si rozdělili sféry vlivu v Evropě a vymezili frontovou linii začínající studené války.

Částí opony byla československo-rakouská a československo-bavorská hranice v délce téměř tisíc kilometrů.

Bezprostředně po skončení 2. světové války docházelo k jejímu častému překračování mimo stanovené hraniční přechody z mnoha důvodů. Vraceli se pěšky do svých domovů vězni z nacistických koncentračních táborů, uprchlíci před frontovými boji, zavlčení a zajatci, vyhánění německy mluvící občané ČSR, z nichž někteří se tajně vraceli pro část zde zanechaného majetku, demilitarizovaní vojáci. Do americké okupační zóny se snažily přejít přes československé území také různě velké skupiny v Polsku a na Ukrajině se tvořící Ukrajinské povstalecké armády (UPA) pod vedením generála Bandery. Ti chtěli pokračovat v boji proti komunistickému totalitnímu režimu v jejich domovech.

Protože ČSR byla hned po skončení války ovládána velmocenskými zájmy SSSR, bylo těmto skupinám – banderovcům – vojensky bráněno. Pod záminkou omezení a zabránění vojenských střetů s těmito skupinami začalo ministerstvo vnitra, řízené komunisty, vytvářet v pohraničí zvláštní útvary nazvané Pohotovostní pluk, složené z členů a sympatizantů KSČ, což zcela uniklo pozornosti politiků dalších tří politických stran. Pluk byl v roce 1946 přejmenován na útvar 9600. Skutečný účel těchto jednotek se ukázal v únoru 1948, když jejich jedna část byla 19. února 1948 povolána do Prahy k ozbrojenému zajištění uchvácené politické moci a druhá se snažila zajistit neprůchodnost státní hranice, zejména do Bavorska. (Rakouské příhraničí bylo sovětskou okupační zónou.)

Prvních 356 km pomyslné čáry mezi hraničními kameny se stalo nejen prvním úsekem „Železné opony“, ale také frontovým úsekem „Studené války“ mezi demokratickými zeměmi a státy pod sovětským vlivem.

Příslušníci pohraničních praporů SNB na uvedeném úseku dostali jeden úkol: jakýmkoliv způsobem zabránit uprchlíkům z ČSR přechodům hranic mimo hraniční přechody. Dělo se tak v rozporu s tehdy platnou právní úpravou, podle které byl takový přechod pouhým přestupkem. Jeden z velitelů pozdějších útvarů pohraniční stráže gen. Šmoldas při výpovědi k této otázce v 90. letech uvedl: „V té době jsme znali jediný zákon – neprojdou!“

Na to, v kterém směru neměli projít, vypovídá zpráva Ústředny Státní bezpečnosti uvádějící, že 21 poslanců Ústavodárného národního shromáždění bylo zatčeno a 34 poslanců uprchlo.

Utíkali nejen zákonodárci a třídní nepřátelé, ale tisíce těch, kteří se cítili z politických důvodů ohroženi, členové a funkcionáři společenských organizací jako JUNÁK, SOKOL a dalších. Tato skutečnost svědčí, že lidé věděli něco o sovětské moci a jejich gulazích, i když žádná z povolených politických stran nevarovala po roce 1945 na nebezpečí plynoucí ze sovětizace.

Na hranicích „tábora míru a socialismu“ zůstávali první mrtví. Protože vraždy exulantů na hranicích byly nezákonné a pro veřejnost byly označovány za přestřelky s diversanty, spěchali komunisté s uzákoněním postupu.

Stalo se tak již 6. října 1948, kdy nově jednotnou kandidátkou NF zvolené Národní shromáždění přijalo zákon 231, který kvalifikoval „neoprávněné opuštění území republiky a neuposlechnutí výzvy k návratu“ jako trestný čin. Ústavní právo svobody pobytu bylo v zájmu veřejném omezeno. Stalo se tak podle Ústavy na základě zákona.

Československo vzdor praxi a této právní úpravě neprotestovalo na Valném shromáždění OSN 10. prosince proti přijetí Všeobecné deklarace lidských práv, ale tím, že se zdrželo hlasování, vyslovilo s ní tichý souhlas. Pokrytecky souhlasilo s tím, že

1/ každý má právo na svobodu pobytu a volbu bydliště uvnitř určitého státu

2/ každý má právo opustit kteroukoli zemi, i svou vlastní a vrátit se do své země

Pro čtenáře, kteří nejsou pamětníky jen připomínka, že komunistický režim za celých 40 let své vlády ustanovení zmíněné deklarace nenaplnil, že jeho tichý souhlas byl jen jednou ze lží k oklamání světové veřejnosti.

Se sílícím proudem uprchlíků se postupně zvyšoval i počet těch z nich, kteří se vraceli, odhodláni bojovat proti nastolenému totalitnímu režimu. V nekomunistické části národa vládlo zejména vlivem rozhlasového vysílání přesvědčení, že domácí odboj v krátké době, posílen zahraniční intervencí, umožní vymanění ze sovětského vlivu a navrácení demokratického vývoje v zemi.

Je samozřejmé, že se státní moc snažila tomuto už oboustrannému pohybu lidí bránit zesílením ostrahy hranic. Železná opona se stávala zřetelnější. Vedle zvýšení početního stavu strážců došlo k vysídlování ideologicky a třídně nevyhovujících osídlenců v až několik km širokém hraničním a zakázaném pásmu. Obě pásma byla zřízena opět politicky zcela zákonně. Stalo se tak formálně podle zák. č. 125 ze dne 14. července 1927, který ukládal politickým úřadům povinnost „bděti nad veřejným pořádkem, klidem a bezpečností... i odstraňovati

nastalé poruchy...“

Vedle exulantů, kteří odcházeli z vlastního svobodného rozhodnutí s využitím svých znalostí a pomocí svých opravdových přátel, začala Státní bezpečnost hned v poúnorových dnech organizovat řízené přechody založené na lži a podvodu. Svědčí o tom následující překlad noty Spojených států z 15. června 1948, která dosti podrobně popisuje použitý způsob práce StB.

Nota č. 4680

Americké velvyslanectví zdvořile zdraví československé Ministerstvo zahraničních věcí a má tu čest informovat Ministerstvo, že vláda Spojených států se dozvěděla o následujících skutečnostech.

Po dobu asi čtyř týdnů zástupci československé bezpečnostní policie (SNB) oblečení do úplných uniforem s hodnotnými označeními armády Spojených států provozovali kancelář v jednom domě na československém území na západním okraji vesnice Všeruby. Při provozování své činnosti sedí tito zástupci za psacím stolem, na kterém upoutává pozornost vystavená láhev americké whisky, krabičky amerických cigaret a malá americká vlaječka. Na stěně za jejich stolem je velká americká vlajka a obrazy prezidentů Trumana a Roosevelta. Tito zástupci SNB oblečení do uniforem armády Spojených států jsou doprovázeni jinými zástupci SNB, kteří jsou oblečeni do uniforem německé pohraniční policie. Podle věcných důkazů, jež má vláda Spojených států k dispozici, účelem této kanceláře, stejně tak jako i podvodného zneužití uniformy armády Spojených států a německé pohraniční policie, rovněž tak jako i vystavení americké vlajky a portrétů bývalého i současného prezidenta Spojených států, je doplnění jiných opatření přijatých československou vládou k zamezení ilegálních odchodů z Československa.

Zatímco vláda Spojených států nemá žádnou snahu vyjadřovat pochybnosti o příslušných opatřeních československé vlády uplatnit své zákony proti odchodům z Československa bez řádných dokladů, ostře protestuje proti zneužití uniformy ozbrojených sil Spojených států a vlajky Spojených států pro takovéto účely, které porušují veškeré mezinárodní zvyklosti a uzance v době míru.

Velvyslanectví využívá této příležitosti, aby ujistilo Ministerstvo svou nehlubší úctou.

Praha, 15. června 1948¹¹

O čtrnáct dní později, 2. července 1948 žádalo velvyslanectví USA znovu „aby byly přijaty okamžité kroky k ukončení této praxe.“

¹¹ Archiv ministerstva zahraničních věcí, Nota Velvyslanectví USA z 15. 6. 1948, neuspořádáno.

Jaká byla odpověď československé strany, nevíme, ale na ÚDV byly vyšetřovány případy stejně „řízených přechodů“ z let 1949 – 1950, kdy fingovaná služebna CIC byla ve Třech Sekerách a ne na služebně SNB ve Všerubech. Akce měly krycí název KÁMEN.

Ve spisech vyšetřovacích a soudních lze najít určité náznaky, že za vyzrazení tohoto lstivého jednání StB byli 12. 11. 1952 popraveni příslušníci SNB Václav Schneider a František Havlíček, služebně zařazení na stanici ve Všerubech.

Na „Kameny“ navázala StB jí vyprovokovanými a dále řízenými „přechody“ způsobem nazývaným „léčky“, které v lepším případě končily mnohaletým vězením, velmi často však zastřelením běženců. Příkladem je následující příběh.

Útěk rolníka Hynka

Pan Hynek (1906) byl od mládí stoupcem moderních, na vědeckých poznatcích založených na způsobech hospodaření, které důsledně uplatňoval po převzetí rodové usedlosti ve Vůsí na Milevsku. Již jako dvaatřicetiletý hospodář byl zvolen starostou obce. V lednu 1940 jeho hospodářství vyhořelo a zachráněn byl jen dobytek.

Obec pod jeho vedením plnila během okupace jen nejnnutnější předepsané dodávky a podle záznamů mlynáře v Jirkovicích on sám mu dodal 150 metrických centů obilí pro české lidi. Jako velitel hasičstva okresu Milevsko byl po vyzrazení příprav odbojové akce v prosinci 1944 zatčen a po mučivých výsleších na gestapu vězněn v Terezíně, kde onemocněl tyfem.

Ještě během léčení po skončení 2. světové války se aktivně účastnil spolkového a jako člen ČSL také politického života. Ve svých pamětech vzpomíná jak *„bylo dost velkých zemědělců, kteří v zásadě byli pro soukromé vlastnictví... byli tak zmateni ve své orientaci, že klidně volili komunistickou stranu...“*¹² Jednalo se o volby 26. května 1946, ve kterých byl on zvolen za ČSL poslancem Ústavodárného národního shromáždění (ÚNS) za volební kraj Tábor. Vzpomíná v Pamětech i na své vyloučení z klubu poslanců ČSL 26. února 1948, i na návštěvu několika mužů v jeho domově o pár dnů později, kteří jej neformálně vyslyšali *„že chtěl jít přes hranice do ciziny...“* Píše, že *„v tyto i pozdější dny mnoho poslanců i jiných význačnějších lidí ať z politického či hospodářského života utíkalo přes hranice do ciziny z obavy, že se komunisté na nich budou mstít...“*¹³

V poúnorových dnech byl potom postupně zbavován svých funkcí a hodností ve sněmovně, na okrese i v obci.

On sám uvažoval také o exilu, ale rozhodl se zůstat. Přesto jel na poradě k Stanislavu

¹² Rodinný archiv, Paměti Fr. Hynka, 1. část.

¹³ Rodinný archiv, Paměti Fr. Hynka, 2. část.

Brojovi a oba se shodli, že „*nynější situace neodpovídá emigraci z let první a druhé světové války ... že sedlák má zůstat doma, snášeje s národem dobré i zlé. Utéci za hranice... je také kus zbabělého jednání před svým svědomím i národem, nechávaje národ snášeti to zlé, zatím co přední činitelé ... odejdou pěkně do bezpečí ...*“¹⁴ Shodný názor měl i poslanec Soukup z Černíče u Horažďovic, kterého navštívil při cestě zpět domů. S ním se shodli i na negativním hodnocení vysílání zahraničního rozhlasu, který „*zdůrazňoval že tato politická situace je jen přechodná a že zakrátko dojde znovu k politickému zvratu v neprospěch komunistické nadvlády... byla to jen propaganda, těšínská jablička...*“¹⁵

Po zbavení funkcí byla stále ještě poslanci (až do voleb 1948) Hynkovi odebrána lovecká puška, v opravně konfiskováno jeho osobní auto Tatra 57 a asi 20. března mu byl podle směrnic ministerstva zemědělství odebrán, jako nevyužitý, traktor „Svoboda“. Před Vánocemi, 21. prosince byl odsouzen trestní komisí ONV v Milevsku k pokutě 110 000 Kčs, protože pokuty do 100 000 byly amnestovány. Po podaném odvolání bylo usnesení trestní komise sice zrušeno, ale drobně šikanování pokračovalo.

V roce 1950 zesílil tlak na zakládání JZD. V neděli, 14. května při cestě z kostela, se dozvěděl o atentátu na sekretariát KSČ v Milevsku, kde zahynul jeden příslušník SNB. Napadlo ho, že může jít o zastrašení, aby lidé byli více náchylní k zakládání JZD. Napadlo jej i to, že může jít o akci zaměřenou proti němu. Jeho obava se naplnila. Krátce po příchodu domů byl navštíven příslušníkem SNB, který po otázce „*jste pan Hynek, bývalý poslanec*“ a souhlasné odpovědi „*ano já to jsem*“ přikázal: „*Půjdete se mnou.*“¹⁶

Byl přivezen jako třináctý na stanici SNB v Milevsku, odkud s pouty, jako kdysi za okupace, byl spolu s ostatními odvezen do Českých Budějovic.

„*Co již politicky činných lidí muselo odejít do ciziny a co jich se již dostalo do vězení, tak jako dnes já...*“¹⁷, zauvažoval.

V úterý 16. května první výslech: co ví o atentátu na komunistický sekretariát v Milevsku. Následující den nový vyslychající a nové téma: *Proč jste znovu nekandidoval v roce 1948? ... Proč jste byl zbaven poslaneckého mandátu?*“ ptal se. „*Já poslaneckého mandátu zbaven nebyl... že jsem znovu nekandidoval, to už je moje věc... líbilo se mně víc sedlačení... nikdo v mém hospodářství na práci nebyl.*“

Potom přišla nabídka, či spíše rozkaz: „*Já Vám říkám... abyste chodil mezi lidmi, je svými řečmi vyprovokovával a pak to co budou říkat, nám proti nim hlásil. A že to buď budete*

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Tamtéž.

dělat, anebo s Vámi zatočíme tak jako s Tuchačevským...“¹⁸

Pan Hynek uvažoval: „*Viděl jsem, že jde do tuhého, že je zde volba mezi ctí, čestností a mezi smrtí... Chtělo se mně žít... viděl jsem ustaraný obličej mé ženy i radostný hlas našich dvou chlapců... jako udavač jsem žítí nechtěl... A když bych to dělat nechtěl... hodili by mně na krk atentát v Milevsku, kde přišel o život příslušník SNB. To by pro mne znamenalo trest smrti, tak jako se to stalo poslankyni doktorce Horákové... Abych získal čas řekl jsem ... nechte mě přemýšlet o Vašem návrhu.“ Na to referent odpověděl: „*do zítřka máte na rozmyšlenou.*“¹⁹*

Následující den svůj rozkaz referent formuloval slovy „*Bud' půjdete s námi, nebo jste proti nám. Jiné možnosti pro Vás nejsou*“²⁰ a smluvil si schůzku 15. června v aleji u Květova. K podepsání dal panu Hynkovi ne protokol, ale papír se znakem lvíčka a textem, který on v rozechvění ani nečetl. Pravděpodobně se jednalo o formulář závazku spolupráce s StB. Dostal stokorunu na jízdenku domů a 19. května asi v 10 hodin byl propuštěn na svobodu.

Za této situace se svěřil několika svým dobrým známým s odhodláním odejít do exilu. Jak dnes známe způsoby práce StB, byl pod její pečlivou kontrolou. Ta mu prostřednictvím příbuzného Chylíka doporučila bezpečného převaděče, svého spolupracovníka, hajného Bambase, který určil i den odchodu na 17. srpna s doporučením „*veďte si vše potřebné a zvláště máte-li nějaké důležité písemnosti...*“²¹ Za ochotu pomoci dostal Bambas 5000 Kčs.

V určený den řekl manželce, že pojedou se starším synem Pavlíkem, kterého vzal s sebou proto, aby měla méně starostí, na výlet. Jeli. Ve Zdicích se sešli s převaděčem a asi ve 13 hod byli v Chebu., odkud pokračovali autobusem k Aši do stanice Nebesa.

Tam si po vystoupení z autobusu všiml osobního auta, na kterém řidič něco opravoval pod zdviženou kapotou. Všichni tři zašli do lesa, kde je Bambas chvíli vodil sem a tam, což se již panu Hynkovi zdálo podivné. Po chvíli ho hajný vyzval, aby mu dal odměnu, což bylo dalších 5000 Kčs. Dovedl je k železniční trati a řekl jim, že za tratí je již německé území, aby šli. Sám zůstal zpátky. Hranice však byla ještě 1000 m vzdálená.

Další děj, podle jeho Paměti probíhal takto: „*Přeběhl jsem tedy trať a můj synek běžel za mnou. Dostali jsme se do onoho borového lesa hned za tratí a já jsem si pln rozčilení, které se mě silně zmocnilo, jaksi oddechl, když v tom se ozvalo ze strany jakési volání. Nevěděl jsem a neuvědomil jsi v tom rozčilení, zda to za námi volá hajný, že jsme již za hranicemi, či někdo jiný, neboť jsem nikde nikoho neviděl a pln rozčilení i jistoty, že jsem již za hranicemi, jsem*

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž.

pádil dále i se svým synkem, který běžel v zápětí za mnou.

A v tom se náhle rozrostla mohutná střelba z pušek či jiných zbraní. Kulky bily do stromů, až kůra z nich odletovala na vše strany a mě to velice v tom rozčilení překvapovalo, že se někdo odváží střílet ještě za námi na německé území.

Byl jsem si tak jist svým jistým přechodem, že mě v prvním okamžiku ani nepřišlo na mysl, že by nám mohl někdo v přechodu přes hranice zabránit, zvláště proto, že jsem byl hajným bezpečně utvrzen, že toto území, tento les, patří již cizímu státu.

V tom jsem slyšel, jak můj synek vykřikl, „tatínku“, a já v zápětí jsem se ocitl na zemi, ani jsem nevěděl jak.

Byl jsem tak nějak jako bez vědomí... ač plné vědomí jsem neztratil. V tom najednou jsem viděl kolem sebe plno vojáků, z nichž jeden ke mně přiskočil a skloně se ke mně na zem začal mě bít pěstí do hlavy a při tom na mě volal, „Ty jeden darebáku“.

Jiný se ke mně také sklonil, těsně k hlavě a v tu chvíli mu spustil samopal, jenž měl pověšený na rameni, a celá dávka střel vlétla kol mé hlavy přímo do země.

Cítil jsem strašnou úzkost i bolest ve své noze a již jsem myslel, že mě chtějí zabít...

Na to kde se vzalo, tu se vzalo auto, které jsem viděl u zastávky v Nebesích, a vojáci mě začali nést do tohoto vozu.

Ohlédl jsem se, kde je můj synek a viděl jsem, když mě dali na přední sedadlo, že on je na zadním místě a celý bledý byl podporován dvěma vojáky.

„Co jste s ním udělali, zašeptal jsem, snad jste ho nazabili“. „No jemu moc není, odpověděl jeden z nich... To víte, on tolik nesnese co vy, a tak je prozatím v mdlobách...“²²

Byli někam převáženi. V polovědomí vnímal, že je někam převážen, vnímal řadu lékařů a sester, viděl syna Pavla ležícího na nějakém stole, lékaře, který ho ohmatával a poté mávl rukou.

Probral se k vědomí na nemocničním pokoji, kde mu zdravotní sestra na otázku co je se synem, sdělila, že je mrtev.

Další den přišli dva důstojníci sepisovat první protokol. Vyčítal jim zbytečné zastřelení syna. Dostal odpověď jejich pokrčením ramen se slovy „Na hranici je tvrdý zákon a podle něj se musí jednat.“²³

Následovala dlouhá doba léčení, až byl po obžalobě podané státním prokurátorem Čížkem 28. prosince 1951 odsouzen Státním soudem ke ztrátě svobody na 13 roků, které,

²² Tamtéž.

²³ Tamtéž.

ačkoliv od 17. srpna 1950 proběhlo několik amnestií, bez deseti měsíců odpykal. O jeho okamžitém propuštění rozhodl Nejvyšší soud 23. října 1962.

Vyšetřováním ÚDV bylo zjištěno, že účast ozbrojené hlídky pohraničního útvaru SNB byla vyžádána StB. Použití zbraní k zadržení Františka Hynka a jeho syna Pavla v hraničním pásmu, kam byli přivedeni spolupracovníkem StB, bylo nejen zbytečné, ale přímo nezákonné a v rozporu i s tehdy platnými právními předpisy. Členové vícečlenné ozbrojené hlídky měli především možnost oba zadržet již při přecházení železniční trati, za kterou na ně čekali. Nechali je projít kolem svých stanovišť a počali střílet až ze zadu poté, co mezi nimi prošli. Nadto, protože státní hranice je v daném místě vzdálena téměř 1 km, bylo poměrně snadné je dohonit a zadržet. Podle tehdejšího zjištění bylo od jednotlivců šestičlenné hlídky vystřeleno od 6 do 63 nábojů.

František Hynek byl zasažen čtyřmi výstřely do levé kyčle a jeho syn Pavel třemi výstřely do žaludku, které byly smrtelné.

V roce 1997 bylo zahájeno Úřadem dokumentace a vyšetřování trestní stíhání dvou v té době žijících vojáků, kteří v roce 1950 zasahovali proti Hynkovým. Během trestního řízení jeden z vojáků zemřel.

V trestním řízení zastaveném v roce 1998 z důvodu promlčení bylo pokračováno po stížnosti ministra spravedlnosti na základě rozsudku Nejvyššího soudu ČR. Ten rozhodl, že následek v podobě těžké újmy na zdraví a smrti poškozených měl být přičten všem, kdo vůči nim použili zbraň.

Další soudní rozhodnutí a odvolání rozhodl v červnu 2002 s konečnou platností rozsudek Krajského soudu v Plzni, který posledního žijícího vojáka přesto zprostil obžaloby, protože soudu nebyly předloženy zbraně ani střely, kterými byl Pavel Hynek usmrcen a jeho otec František těžce zraněn.

Podle tehdy platných předpisů bylo úkolem hlídky zadržet osoby bez použití zbraní, o čemž svědčí skutečnost, že hlídka byla na příchod obou běženců připravena na určených místech, a to ve značném počtu. Vše bylo tedy připraveno k jejich bezproblémovému zadržení. Použití zbraní však v podobných případech, nazývaných „léčky“ nebylo trestáno, ale v lepším případě bylo nazváno nepředvídaným excesem stejně jako je v 90. letech hodnotily již svobodné justiční orgány.

Po kratší odmlce bylo v akcích „Kameny“ pokračováno a falešné služebny CIC byly po zkušenosti z Všerub již přísně odděleny od služeben SNB do zvláštních objektů. Tento zdokonalený způsob Státní bezpečností řízeného přechodu popsal pan V. Koutník, bývalý člen odbojové skupiny na Českomoravské vysočině. Z jeho výpovědi, ve které podrobně

popsal cestu za svobodou se svým kamarádem Hájkem, cituji zkráceně: „Po několika dnech nám naše spojka oznámila, že v určitý den a hodinu a na určitém místě – na silnici od Brna bude čekat francouzský diplomatický vůz, který nás odveze na Šumavu a zajistí nám přechod do západní zóny.

K oznámené schůzce došlo. V určenou dobu přijela limuzína označená tabulkou CD obsazená dvěma muži. Ti nám řekli, abychom si odložili zavazadla do zavazadlového prostoru a sami abychom si sedli na zadní sedadla. Odjížděli jsme směrem na Prahu a Plzeň. Během cesty jsem si všiml, že jsme sledováni jiným automobilem.“ Během cesty si všiml ještě několika zvláštních situací: „U mě to vzbudilo jen další pochybnosti o celé akci. Po nějaké době... jsme odbočili na lesní cestu, kde náš vůz zastavil, a bylo nám sděleno, že dál budeme pokračovat pěšky s doprovodem, který nás převede až na státní hranici. Při vystupování mně vypadl z kapsy kabátu revolver. Začal jsem po něm pátrat po zemi a na dotaz doprovodu co hledám, jsem řekl, že zbraň, ten mi odpověděl, nehledejte, už ji nebudete potřebovat. Nicméně jsem zbraň našel a opět jsem si ji dal do kapsy kabátu.

Asi po 2 km pěší chůze jsme skutečně došli k závoře, u které stali z druhé strany dva uniformovaní „Grenzpoliciisté“. Náš doprovod jim oznámil, že jsme uprchlíci, které přivedl. Oba Grenzpoliciisté nás převzali a byli jsme vyzváni česky k odevzdání zbraně, pokud ji máme. Oba jsme odevzdali zbraně a tito „Grenzpoliciisté“ nás dovedli k jakési dřevěné chatě, bez označení, bez osvětlení a uvedli nás dovnitř. Nám oznámili, že se jedná o jejich služebnu. V místnosti, nás znovu vyzvali, abychom jim odevzdali zbraně, pokud jsme ještě nějak ozbrojeni...

Po zmíněné prohlídce nám jeden z mužů oznámil, že nás odvedou kousek dál do vnitrozemí na americkou úřadovnu, kde budeme podrobeni předběžnému výslechu a zároveň nám budou vydány prozatímní doklady...

Z dřevěné boudy jsme byli vyvedeni do amerického džípu s řidičem a i s tímto našim doprovodem jsme odjeli asi 2 km lesem k nějaké osamocené vilce, zděné, minimálně jednopatrové. Opět byla neosvětlená a neoznačená. Tam jsme byli zavedeni do haly v přízemí. Byl nám předložen dotazník s pouze asi 5 otázkami – typu kdo jsme, odkud jsme a proč odcházíme. Po jejich vyplnění a odevzdání nám bylo sděleno, že v krátkém čase budeme pozváni k podrobnějšímu výslechu. Skutečně po několika minutách přišel další člověk, který vyzval Hájka, aby ho následoval do 1. poschodí k výslechu. Já jsem zůstal sedět dole v hale. Asi po 15 minutách odváděl průvodce Hájka dolů po schodech a mě vyzval, abych šel nahoru. Na rovném schodišti jsme se setkali. Na mojí přímou otázku: „Ty už jsi hotov?“ mně vůbec neodpověděl, ani nenaznačil, že by bylo něco mimořádného. Byl to další moment, který zesílil

mé pochyby...

Nahore jsem byl uveden do místnosti, kde v jednom rohu za stolem seděl muž mezi 30 – 40 lety, oblečený do americké uniformy, hodnosti neznám. V protějším rohu po úhlopříčce opět za stolem seděl civilista, který později působil jako tlumočnick z angličtiny do češtiny. Když jsem se po místnosti rozhlédl, uviděl jsem jakoby za sebou u dveří na stěně obraz tehdejšího prezidenta Trumana a pod ním amerického vojáka v uniformě a plné zbroji. Já jsem byl usazen ke stolku u civilisty. Důstojník se sehnul, ze země zvedl láhev s nějakým pravděpodobně alkoholickým nápojem a přes tlumočnicka mě vyzval k napití, protože musím být značně unaven. I když jsem odmítal, svoji nabídku přes tlumočnicka ještě asi dvakrát opakoval. V tomto momentu jsem si také promítnul apatii Hájka, když jsme se míjeli na schodišti. Když jsem nápoj kategoricky odmítal, „tlumočnick“ lakonicky oznámil: „Tak to by stačilo, můžeme jít... a dovedl mě ke dveřím“. Za dveřmi byl pan Koutník předán novému průvodci.

„Vyšli jsme ven, kde čekal opět džíp a ten nás odvezl zpět na tu tzv. strážnici, dřevěnou boudu, o které je zmínka vpředu. Tam, když jsem vstoupil do místnosti, jsem byl okamžitě vyzván: „ruce vzhůru“, znovu prohledán a spoután, normálně s rukama vpředu.

Zároveň mně bylo sděleno, že americké úřady mně neposkytují ochranu a útočiště, protože prověřením u čs. úřadů bylo zjištěno, že jsme pravděpodobně zločinci, a proto budeme vráceni na československé státní území. Z boudy jsem byl doprovázen zpět k hraniční závoře asi 20 – 50 m kde byli dva uniformovaní vojáci. Jeden z nich mě vyzval, abych podlehl závoru, že jí nebude otvírat. To jsem odmítl a došlo k prvnímu střetu. Po opakovaných výzvách jsem se spoutanýma rukama ohnal, když mě nutili pažbami samopalů k podlezení závory. Mým mířeným úderem jsem jednoho z nich zasáhl a na to následovalo mlácení pažbami oběma vojáky. Po tomto úvodu jsem byl odveden, asi 10 m od závor, kde mi nějaký voják v čs. uniformě oznámil: „Jménem zákona Československé republiky jste zatčen.“ Byl jsem naložen opět do osobního vozu a jeli jsme lesní cestou, a protože se již rozednívalo, snažil jsem se nahlížením ven zjistit, kde se nalzáme. Na tento můj pokus doprovázející voják, který seděl vedle mě, mne několikrát udeřil rukou opatřenou deskou, tak jak jsem později poznal, běžně užívanou při výsleších. Údery měly za následek ztrátu několika zubů.“²⁴

Výslechy prováděné na těchto falešných služebnách CIC a někdy obsáhlé dotazníky vyplňované uprchlíky přinášely vyslychajícím orgánům StB množství jim dosud neznámých informací, ale také informace, kterými se běženci snažili svoji odbojovou činnost

²⁴ Archiv Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, vyš. spis zn. ÚDV-30/VvP-95, Výpověď p. V. Koutníka 31. 3. 2004.

zveličit, aby si zajistili lepší a rychlejší vyřízení svého přijetí v exilu. Taková zveličující výpověď byla využita jako důkaz a přinášela vyšší trest v následném trestním řízení.

Popsané služebny byly situovány do pro normální běžné občany uzavřených prostorů, nazývaných hraniční a zakázané pásmo. Železná opona dostávala novou podobu.

Vznik příhraničních pásem

Státní hranici střežila v předválečné republice finanční stráž do hloubky deset až patnáct km bez jakéhokoliv omezení. Po válce, v důsledku zvýšené migrace, byly její hlídky posilovány, jak již bylo zmíněno, příslušníky zvl. útvaru SNB. Ani ty však nemohly zabránit útekům.

Proto bylo v dubnu 1950 vytvořeno tzv. hraniční pásmo, kterým se postupně stalo území tehdejších pohraničních okresů od Kadaně až za Bratislavu. Platila v něm četná omezení pohybu obyvatel včetně zákazu pohybu mimo veřejné silnice a železnice. O rok později, se vznikem vojenských útvarů PS, které převzaly střežení státní hranice, došlo k dalším omezením.

Především bylo vytvořeno zakázané pásmo, což byl prostor do hloubky průměrně dva km, v závislosti na terénní konfiguraci. Z tohoto pásma byli obyvatelé, většinou pováleční repatrianti, vystěhováni. Postupně v něm byla likvidována lidská sídla i kulturní památky a hřbitovy. Pohybovat se v něm směli jen příslušníci PS a omezeně např. lesní dělníci pod jejich střežením.

Na zakázané navazovalo hraniční pásmo sahající až 15 km do vnitrozemí. Vstup a pobyt (i trvalý) byl možný jen na zvláštní povolení. Dosavadní „nespolehliví“ obyvatelé, pováleční osídlenci, byli vystěhováni. Tyto deportace postihly přibližně 1400 rodin²⁵, tedy téměř 5000 obyvatel, kteří osídlovali území po poválečném vyhnání německých obyvatel.

Aby byla ztížena orientace exulantů, byly odstraněny místopisné označovací tabule a směrovky na komunikacích a železnici a sídla byla jednotně označována, s ohledem na dopravní předpisy „uzavřená osada“.

Hloubka zakázaného pohraničního pásma zůstala až do poloviny 60. let, kdy s ohledem na zavedená technická opatření a na množství ladem ležící půdy (asi 52 000 ha) bylo zakázané pásmo zrušeno (bylo za oplocením) a hraniční sahala do hloubky kolem 3 km.

²⁵ PULEC, M. 2003. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*. In: Sešity ÚDV č. 13, str. 316, ISBN 80-86621-18-9. Praha.

Hmotná podoba „železné opony“

Převzetím ostrahy státní hranice vojsky pohraniční stráže v nové sestavě, nejprve od 1. 1. 1951 na hranici s Bavorskem a od konce ledna i s Rakouskem dostávala „železná opona“ viditelnou podobu. Až do této doby byla frontovou linií, na které bylo bráněno útekům jen střelbou a zadržením.

Vojenské jednotky začaly se stavbou zátarasu (oplocení) ze sítě ostnatého drátu od Chebu na východ, kam směřovaly hlavní trasy využívané uprchlíky. Zprvu jednostěnný, postupně dvoustěnný koridor, doplňovaný od roku 1952 třetí, vnitřní stěnou s nástražnými vodiči napájenými vysokým napětím 6 kV. Vnější stěny tvořila síť z ostnatého drátu s oky přibližně 15x15 cm. Elektrický drátěný zátaras (EDZ) zavedl tehdejší velitel PS Ludvík Hlavačka, známý ještě jako vyšetřovatel StB v Uherském Hradišti zneužitím elektrických šoků při výsleších.

Elektrickou vysokonapěťovou pastí bylo usmrceno do roku 1965, kdy byl elektrický proud vypnut, více než 90 civilistů a téměř 30 příslušníků PS. Třístěnný zátaras je nejznámější podobou železné opony. O jaký rozsah práce na její stavbu vynaložené příslušníky PS šlo aspoň jeden údaj: Za rok 1952 bylo postaveno 697 235 km drátěných zátarasů.²⁶

V prvních pěti letech byla „opona“ zesílena zaminováním. Protože však zaminování bylo nebezpečné především pro příslušníky PS, kterých zahynulo 18 oproti 9 civilistům, bylo zaminování v roce 1957 zrušeno.

Doplňkem zátarasů byly kontrolní pásy, tvořené 3 – 4 m široké zorané a uvláčené zeminy, ve které případný narušitel zanechal své stopy. Podél zátarasu vedla cesta s postupně zlepšovaným povrchem, která umožňovala hlídkám PS doběhnout rychle na místo narušení, které bylo signalizováno v sídle roty PS. Od 60. let až do pádu totalitního režimu byly budovány komunikace s asfaltovým povrchem, často po obou stranách zátarasu, které umožňovaly rychlejší zásah i na větší vzdálenost využitím automobilů.

Koridor EDZ byl doplněn desítkami pozorovaten a pozorovacích věží ze kterých ho bylo možno bez hluchých míst sledovat v celém průběhu. Tato nejznámější podoba železné opony vydržela do poloviny 60. let, kdy prošla přeměnou na střežení pomocí signální stěny.

²⁶ Archiv bezpečnostních složek, f. MNB, Vyhodnocení výkonu služby za rok 1952 Chebské pohraniční brigády.

V elektrické pasti skončili život většinou občané NDR a Polska, kteří o ní neměli ani tušení. V průběhu prvních patnácti let existence železné opony se vedle její podoby měnily i důvody jejího překonání. Po první silné vlně exulantů ohrožených ve své vlasti na životech a svobodě obousměrně přecházeli hranici agenti zpravodajských služeb a přibývalo ekonomických emigrantů.

Za zmínku stojí i to, že než byli vystěhováni nespolehliví obyvatelé pohraničního pásma, poskytovali běžencům v řadě případů pomoc, za kterou je státní moc v případě prozrazení odměnila mnohaletým vězením. Záchytnými body bývaly fary a ku příkladu arciděkan Václav Antony (1904) v Domažlicích byl 8. června 1949 odsouzen za poskytnutou pomoc k odnětí svobody na 12 let.

Obyvatelé, kteří směli zůstat ve svých domovech, byli příslušníky PS nebo členy „osadních milicí“²⁷, jejichž pracovní náplní bylo pronásledování „narušitelů“. Jejich rodinní příslušníci, včetně dětí od základní školy, byli vedeni k udavačství, pokud zjistili ve svém okolí pohyb jim neznámého člověka.

Třetí podoba železné opony

Již od začátku 60. let začaly být na hlavních směrech útěků instalovány signální stěny, napájené nízkým napětím, ještě před stávajícím EDZ. Zkušebně bylo k signalizaci využíváno také jeho vnitřní oplocení. Dotekem vyvolaná změna elektrických hodnot signalizovala na ústředně v sídle roty úsek, na kterém k ní došlo, a vyvolala poplach. Jedna ústředna obsáhla až dvacet úseků délky do 500 m. Časté poplachy způsobené zvěří si vynutily stavbu ochranných plotů.

Činnost vnitřní stěny EDZ jako signální popisuje další příběh.

Kluci nestřílejte

Tři bratři z 8 dětí, patnáctiletý František, sedmnáctiletý Helmut a osmnáctiletý Josef se rozhodli odejít za hranice, do Rakouska. Tam žil v Linci jeden z jejich strýců. Druhý žil v NSR. Měli tedy ke komu jít a byli přesvědčeni, že s jejich pomocí v cizině najdou práci.

Pro přechod si vybrali úsek v blízkosti obce Tiché, který znal nejstarší z nich z doby, kdy tam jako zedník pracoval. Železná opona vedla nad ruinami bývalé osady Lhota, asi 200 m od řeky Malše, tvořící státní hranici s Rakouskem.

Nezdařený pokus o přechod popsal přeživší František 26. září ve výslechové

²⁷ Osadní milice byly obdobou závodních milicí. Byly to ozbrojené složky civilistů, členů KSČ.

protokolu takto: „U Bukovska jsme se utábořili na pokraji lesa. Druhého dne tj. v neděli 25. září 1960 v poledních hodinách jsme se vydali na další cestu směrem na Tichou. K Tiché jsme došli asi kolem 16. 00 hodin, kde jsme se rovněž utábořili a chtěli jsme vyčkat do noci, kdy se vydáme na další cestu směrem na čsl. státní hranice. Ve dvě hodiny v noci, tj. v pondělí 26. září 1960 jsme sbalili všechny věci a pokračovali jsme na státní hranice...asi kolem 4.00 hodin jsme přišli na státní hranici k drátěným zábranám. Po ověření, že je všude klid, řekl mi Josef, abych první prolezl drátama, což jsem také učinil a Josef a Helmuth mi podali věci a potom prolezli za mnou. Po prolezení první stěny jsme všichni zalehli a Josef pomocí kombinačních kleští přeštípl drát v další stěně.“²⁸

Poslední větě však nemůžeme, stejně jako další části protokolu, který popisuje zásah proti narušiteli podle služebního předpisu PS I-1 věřit, protože dotek kombinačkami na vedení VN by znamenal smrtelný zásah elektrickým proudem.

K dokončení příběhu proto použijeme část výpovědi člena zasahující hlídky PS, koncem 90. let, tehdy vojína v záloze povoláného na vojenské cvičení. Ten byl druhým členem hlídky, jejíž velitel byl voják základní služby, která byla vyslána do běžné rutinní služby. Ten popsal děj věrohodněji: „...Postupovali jsme z roty Cetviny, podél drátěného zátarasu. Při tomto postupu při zátarasu jsme uviděli, že na hlídkové věži zablikalo nebo svítilo kontrolní světlo. Zrychlili jsme postup, při kterém jsem šel já první, až jsme došli k hlídkové věži, kde bylo možné spojení s rotou. Velitel odtud zavolal na rotu s poznatkem, že svítí signalizace. Velitel mě vyzval „pojď, půjdeme to prověřit...“ Utíkal dále jako první. Byl jsem za ním asi ve vzdálenosti 15 – 20 m, Za chvíli jsem uviděl, jakoby měl někoho podle sebe na levé straně. V témže okamžiku jsem slyšel výstřely. Po této střelbě jsem si uvědomil, že mám samopal znečištěný konzervací, zkoušel jsem, zda je samopal funkční... Pokud si vzpomínám, teprve na třetí pokus vyšla rána. Po této mé ráně se ozvalo „kluci nestřílejte“ takovým dětským hlasem. Volajícího jsem proto vyzval, aby vylezl ven. Na to odpověděl, že se bojí. Řekl jsem mu proto: „Jako jsi tam vlezl, tak vylez, nic se ti nestane.“ Odhaduji, že postava skutečně z drátů vylezla ve vzdálenosti asi 20 m ode mě. Nebyla úplná tma, ale rozeznával jsem přesto jen siluetu postavy. Dal jsem mu příkaz, aby šel dál od drátů, to je vpravo ode mne, tam jsem ho nechal lehnout na zem a nasadil mu pouta, jak to bylo předpisem uloženo. Nepamatuji se, že bych slyšel nějakou výzvu před začátkem střelby... Po chvíli, možná za 15 minut přiběhl psovod se psem.“²⁹

²⁸ Archiv Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, vyš. spis zn. ÚDV-8/Vt-98, Výpověď Františka Vítů.

²⁹ Tamtéž, Výpověď svědka.

Když byl narušitel spoután, ptal jsem se ho, kolik jich je. Odpověděl, že on a dva bratři, dále mě řekl něco ještě, jako že má jenom maminku. Na to jsem reagoval slovy „A takhle se utíká od maminky?“

Psovod šel prověřit, co se stalo v drátech a tam našel dva mrtvé.

Událost je důkazem, že „opona“ nejen zůstávala žhavou frontovou linií, ale také že na ní neplatily předpisy samotné PS, které zakazovaly m. j. střelbu na nezřetelné siluety. Vražda obou bratří byla tehdy považována za správný zásah hlídky.

Příběh končí pravomocným rozhodnutím Krajského soudu v Českých Budějovicích z 27. dubna 2000, který ve veřejném hlavním líčení uznal bývalého vojáka PS Roudnického vinným trestným činem ublížení na zdraví, neboť 5 střelných zásahů Josefa a 4 zásahy Helmuta Vítů, z nichž u každého jedna ze střel prošla srdcem, přivodily jejich smrt.

Protože podle výroku soudu poklesla společenská závažnost trestné činnosti pachatele, byl mu uložen trest 20 měsíců odnětí svobody s podmíněným odkladem na zkušební dobu 2 roky, na rozdíl od smrti Helmuta a Josefa Vítů, která byla bezodkladná.

Zmíněné předpisy pro výkon pohraniční služby také zakazovaly střelbu tak, aby střely mohly dopadat na cizí státní území a na toto území vstupovat. Jak byl tento příkaz dodržován, dokládá násilná smrt příslušníka spolkové pohraniční policie pana Aloise Hubera.

Vysoký komisař Spojeneckého kontrolního úřadu v Německu zaslal 28. ledna 1954 Československu protestní notu uvádějící, že 17. listopadu minulého roku byl 26 m od hranice s ČSR blízko Untergrafenriedu nalezen mrtev pan Huber, zasažen šesti devítimilimetrovými projektily. Protože v místě činu byli spatřeni dva muži v československých uniformách, žádal vyšetření.

Jeho vrah, zpravodajský důstojník generálního štábu npor. Dr. Korbel, již 18. listopadu popsal děj v úředním záznamu o nevydařené schůzce s občanem BRD, jím vytipovaným budoucím spolupracovníkem, kterému bylo podle záznamu vyplaceno 50 DMw bez stvrzenky.

Na protest vysokého komisaře odpovídal lživě generál PS Jeleň: *„Československé úřady se po obdržení noty Spojeneckého kontrolního úřadu v Německu ze dne 28. ledna t.r. podrobně zabývaly vyšetřováním politováníhodného incidentu, o němž se nota zmiňuje. Ačkoliv byla vyšetřování věnována všestranná péče, nepodařilo se objasnit, jak došlo k zastřelení příslušníka spolkové pohraniční policie.*

Bylo však nesporně zjištěno, že dne 17. listopadu 1953 v udaném prostoru nebylo příslušníky PS použito zbraně, ani nedošlo z jejich strany k překročení hranic Německé spolkové republiky.

Považujeme za nutné konstatovat, že nota sama dávala nedostatečné možnosti k úspěšnému vedení vyšetřování, neboť byla jednak podána po značně dlouhé době od spáchání činu a jednak neobsahovala údaje, které by pro vyšetřování měly nespornou hodnotu, jako např. situační plánec, popis stop, které pachatel na místě činu zanechal, dobu, kdy byl spáchán apod.

Místo těchto údajů nota obsahuje tvrzení, že za smrt Aloise Hubera odpovídají příslušníci Pohraniční stráže. Toto tvrzení jsme nuceni odmítnout jako naprosto neopodstatněné a nedoložené, neboť v průběhu vyšetřování nebylo zjištěno nic, co by poskytovalo jakékoliv důkazy pro takové tvrzení.“³⁰

Vyšetření incidentu řídil velitel PS gen. mjr. Hlavačka, který také dal pokyny, jak má být vysvětlován.

Poddůstojník PS v záloze, který zpravodajce doprovázel, popsal událost při vyšetřování, vedeném na ÚDV v roce 1997 takto: *„Na událost, kdy došlo k zastřelení německého příslušníka hraniční policie, si pamatuji, sloužil jsem tehdy u 9. nebo 10. roty Grafenried, která spadala pod velitelství praporu v Pivoni... V den, kdy došlo k události, mně tehdy velitel roty Pavelek dal příkaz, abych doprovázel očekávaného zpravodajce, který bude provádět nějakou činnost v prostoru státních hranic... Prošli jsme podchodem a zašli do blízkého lesa. Já jsem ho upozorňoval, že jsme na německém území, ale on mi odpověděl, že tam musí být, že tam snad má s někým schůzku. Pokračovali jsme cestou po lese na německém území asi do hloubky jednoho kilometru... a vraceli se do prostoru, kudy jsme na německé území přešli... Z lesa jsme vyšli na rozhraní mezi lesem a loukami. Po okraji lesa jsme ušli řádově asi 100 metrů, než jsem zpozoroval vlevo od nás, tj. v lese, nějaký pohyb. Jako reakci na něj jsme ustoupili na louku, z lesa ven a v tom okamžiku z lesa vystoupil uniformovaný příslušník GP s nastavenou zbraní mířící na nás. Příslušník GP nás vyzýval rozkazem: „HÄNDE HOCH“. Došlo k rozhovoru mezi zpravodajcem a příslušníkem GP. Německy jsem nerozuměl, ale vím, že padalo slovo demarkace – Demarkations Staatsgrenze. Z toho jsem pochopil, že zpravodajec se snaží toho příslušníka přesvědčit, že jsme zabloudili a že provádíme demarkaci ...*

Příslušník své výzvy stále opakoval, ovšem my jsme ruce nezvedli. Naše postavení bylo čelem k lesu, příslušník měl les za svými zády. Vzdálenost mezi námi byla asi 2 metry. Já jsem se trochu pohnul, abych se vzdálil od Franty, tím jsem na sebe upoutal jeho pozornost, on potom soustředěně mířil na mě. Franta stál v tom okamžiku po mé pravé straně. Náhle jsem

³⁰ Archiv Ministerstva zahraničních věcí Praha, Odpověď na notu Spojeneckého kontrolního úřadu dat. 30. 4. 1954.

uslyšel dávku ze samopalu a já jsem viděl na německém příslušníkovi, jak na hrudi mu vyskočilo na oděvu několik zásahů viditelných jako vytrhaná látka a příslušník se sesunul k zemi.

Po tomto zásahu jsme se okamžitě dali do běhu směrem ke státní hranici a vím, že jsem přitom zahlédl vpravo od nás dvě postavy – muž se ženou, kteří nesli pilu a snad i sekeru. Ti mohli být od nás asi 100 – 150 metrů.“³¹

Příběh pana Aloise Hubera je jedním z těch, které rozkrývají působnost PS a dokazují její zločinnou součinnost s totalitním režimem.

Nadporučík RSDr. Korbela byl tehdy za neopatrnost potrestán 15 dny domácího vězení. Na základě vyšetřování vedeném ÚDV v 90. letech byl za trestný čin vraždy Vrchním soudem v Praze pravomocně odsouzen 28. září 1998 k trestu odnětí svobody v trvání 3 roky.

Po „Pražském jaru“, které znamenalo novou velkou vlnu útěků, již bez tragických následků došlo k opětovnému zpřísnění podmínek pro vycestování z ČSR. V této době však už nešlo o exulanty, ale spíš o emigranty vedené představou lepších ekonomických podmínek v zahraničí. Stoupl výrazně i podíl mladých při pokusech o útěk, kteří hledali vedle dobrodružství i vzdělání, zkušenosti a životní perspektivu. Použitá technika – signální stěny – snížila ztráty životů na jeden, dva případy za rok.

Životy ztráceli nejen běženci, ale i příslušníci PS. Celkem jich zahynulo téměř 650. Musíme si však všimnout důvodů. Na argument bývalých příslušníků, že padli v boji s do Československa přicházejícími agenty zahraničních zpravodajských služeb, musíme odpovědět, ano. V těchto střetech jich zahynulo deset, což je 1,5% všech úmrtí. Více než trojnásobek, 5% bylo zastřeleno při vzájemných střetech pohraničnicků. Právě tyto incidenty nejlépe dokumentují nemorálnost funkce železné opony, stejně jako téměř třetina obětí příslušníků, kteří spáchali sebevraždu, nebo se na jejich smrti podílel alkohol.

Obojí vypovídá o psychické zátěži, které byli vojáci základní služby, příslušníci elitních politických jednotek PS vystaveni. Svůj vliv měla i nadměrná fyzická zátěž: časté popluchy, budování a rekonstrukce hmotné podoby železné opony, nedostatek odpočinku, vojenská orientální šikana, trvalý pobyt v horských neobydlených prostorech.

Příkladem může být smrtelné zranění vojína PS Štefana Pugzíka, jak ho popsal ve výpovědi kamarád vojín Kunc. Oba byli 6. června 1956 členy hlídky na pozorovatelně od 12 do 16 hod. a po svačině na rotě byli vysláni na kontrolu drátěného zátarasu. Kolem 18. hodiny prošli oba kolem jedné z pozorovatelem. Asi po hodině se k ní vrátil už voj. Kunc sám

³¹ Archiv Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Výpověď příslušníka PS doprovázejícího por. RSDr. Fr. Korbela při akci, vyš. sp. zn. ÚDV-13/Vt-96.

ozbrojen vlastní puškou a samopalem staršího hlídky. Požádal hlídku na pozorovatelně, aby na rotu předala hlášení, že zastřelil voj. Pugzika při pokusu o zběhnutí.

Rozběhlo se vyšetřování, při kterém pachatel měnil své výpovědi podle toho, jak vyšetřovatelé objevovali nesrovnalosti. V konečné verzi pak se případ odehrál zkráceně takto:

„pojal jsem v souvislosti s pohovory, které jsme mívali ve světnici, že totiž může dostat odměnu, zejména dovolenou, ten, který zakročí proti narušiteli hranic, i když třeba jde o druhého člena hlídky, myšlenka, že na vhodném místě vojína Pugzika zastřelím, naznačím poté a uvedu jako pohnůtku jeho pokus překročení hranice do Rakouska, a tak získám dovolenou. Tento úmysl jsem také uskutečnil... Odbočil jsem pomalu doleva, jako bych šel na potřebu a zároveň jsem nechal netušícího Pugzika pokračovat v cestě. Když byl již asi 1 m přede mnou, jsem pomalu nehlučně nabíjel pušku a na vzdálenost asi 3 m jsem na Pugzika, který se mezitím zastavil zády ke mně, zamířil na hlavu a stiskl spoušť.

Chtěl jsem ho zasáhnout do hlavy...

Potom jsem se opět vrátil k Pugzikovi, nadzvedl jsem mu obě nohy současně a zasunul jsem je mezi dráty rozsochy. Toto jsem učinil proto, abych mohl tvrdit, že Pugzik do drátů vlezl sám a že chtěl prchnout....

Po té jsem se znovu vrátil pro samopal, popošel jsem blíže k Pugzikovi a vystřelil jsem po něm krátkou dávku ze samopalu. Střelil jsem po něm proto, že jsem předtím zjistil, že ještě žije, chtěl jsem ho úplně usmrtit, aby nemohl mluvit o tom, co se mezi námi stalo, zejména, že nechtěl utéci... že nelezl do drátu a že mne nijak svým samopalem neohrožoval...“

Jeho obhajoba je zároveň obžalobou komunistického vojenského způsobu ochrany státních hranic, který z lidí udělal bezcitné roboty:

„...svého činu jsem se dopustil proto, abych získal dovolenku...věděl jsem od kamarádů, že již celý rok dovolenku nedostali a že dovolenku dostávají především jen za odměnu, za zásah proti narušiteli hranic ... i když třeba jde o druhého člena hlídky...“³²

Své kamarády nejednou zastřelili vojáci základní služby, když ti se pokusili o útěk nebo naopak se vrahem stal dezertující voják PS. Je dokumentováno i zastřelení dvou mladíků, synů rumunských repatriantů, kteří přišli osidlovat pohraničí. Bylo organizovanou akcí důstojníků PS v Aši, kteří chtěli dosáhnout odměn.

Na množství se případy dezerte reagovala vojenská prokuratura v r. 1953, kterou zastupoval ambiciózní důstojník Ján Pješčak, návrhem trestu smrti pro četaře Aloise Jeřábka,

³² Archiv bezpečnostních složek Brno-Kanice, Zpráva o incidentu 6. června 1956.

kteřý při hlídkové službě uprchl do Rakouska. Na cizím státním území, v hloubce 2 km, byl postřelen, odtážen do ČSR a po vyléčení z exemplárních důvodů protiprávně popraven.

I vojáci PS byli obětí železné opony, zpracováni zločinnou ideologií. Obětí zbytečnou, protože jejich svobodu a životy nikdo neohrožoval a ve své většině byli přesvědčeni o správnosti svého jednání a k jednotkám PS se zpravidla dostávali na základě splnění „kádrových požadavků“ komunistické strany.

Pro úplnost je nutné se zmínit také o využití služebních psů. Ti byli využíváni již četnictvem a finanční stráží střežícími hranici v první republice proti pašerákům.

Od převzetí střežení vojsky PS v roce 1951 došlo k výraznému rozšíření jejich využívání, a to nejen k vyhledávání stop běženců, ale byli cvičeni i pro plnění dalších úkolů jako hlídací, prověřovací, eskortní a. j. Běžně byli využíváni k zadržení utíkajících, kteří jimi byli zadrženi často až na cizím státním území, odkud byli psovodem a hlídkou zavlčeni zpět do Československa.

V 70. letech byli již vycvičeni tak, že bez psovoda, z kotců umístěných za signální stěnou, které se po signálu o jejím narušení otevřely, vybíhali a sami útočili „na volno“.

Na následky takového útoku cvičené dvojice psů zemřel v létě 1986 osmnáctiletý východní Němec Harthmuth Tautz při pokusu o útěk do Rakouska a psem puštěným psovodem na volno byli již například v roce 1969 na území BRD zadrženi dva mladí němečtí inženýři, odvlčeni zpět a předáni policii NDR.

Náš krátký pohled na vznik, vývoj a konec hmotné podoby železné opony ukázal, že v území kudy probíhala, došlo nejen k nenapravitelným hmotným škodám lidských sídel. Je však potřebné si uvědomit, a to je závažnější, že většina tam žijících obyvatel byla těsně spoutána s totalitním komunistickým režimem. Pro mne, jako bývalého vyšetřovatele zločinů komunismu je varováním, že žádný bývalý příslušník PS, ani žádný z obyvatel hraničního pásma neoznámil žádný z mnoha tam spáchaných zločinů, ale naopak při podání svědeckých výpovědí zastávali správnost svého tehdejšího jednání a znají obsluhu železné opony.

Resumé:

Studie je věnována proměnám „železné opony“ mezi zájmovými oblastmi SSSR a USA po skončení 2. světové války. Československo představovalo svojí jižní a západní hranicí její tisícikilometrový úsek. V prvních poválečných letech měla především zabránit přechodu příslušníků formující se UPA z Ukrajiny a Polska do západní okupační zóny Německa. Stala se tak frontovou linií „studené války“. Tento charakter měla i po uchwácení moci komunisty v únoru 1948, kdy z ČSR odcházeli „třídní nepřátelé“. Exulanty byli lidé ohrožení novým režimem na svobodě a životech. Hranici přecházeli v obou směrech i agenti zpravodajských služeb. Od roku 1951 byla hranice střežena elitními vojenskými útvary PS a „železná opona“

dostala zhmotněnou podobu drátěným oplocením. To bylo zesíleno napojením jedné stěny na vysoké napětí 6000 voltů. V poslední fázi, od r. 1965, měla železná opona podobu „signální stěny“ vyvolávající poplach, který umožňoval zadržení prchajících. Jednotlivé její podoby jsou dokumentovány typickými příběhy vyšetřovanými na ÚDV.

Summary:

The study is devoted to the transformations in the "Iron Curtain" between the interest areas of the USSR and the USA after the World War II. Czechoslovak southern and western boundary was one thousand kilometers long.

It was created primarily to prevent the transition of the formations of UPA from Ukraine and Poland to Western occupation zone of Germany in the early post-war years. It has become a frontline of the Cold War.

This character remained also after Communist seizure of power in February 1948, when "class enemies" run away Czechoslovakia. Refugees were people who were threatened by the regime to freedom and life. Border was crossed in both directions as well as intelligence agents were coming here from West. Since 1951, the border was guarded by the elite military units of PS and the "Iron Curtain" was equipped with wire mesh. The wall was connected to high voltage, 6000 V. In the last phase, from 1965, the Iron Curtain had the "wall signal", the alarm, which allowed the detention of refugees. Many forms of the typical stories are documented through the investigation at UDV.

Použité zkratky:

BRD	Spolková republika Německo (též NSR)
CD	Označení diplomatického automobilu
CIC	Center Intelligence Corp.
ČSL	Československá strana lidová
ČSR	Československá republika
DMw	Západoněmecká marka (měnová jednotka)
EDZ	Elektrický drátěný zátaras
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
KSČ	Komunistická strana Československa
NDR	Německá demokratická republika
NF	Národní fronta
NSR	Německá spolková republika
ONV	Okresní národní výbor
OSN	Organizace spojených národů
PS	Pohraniční stráž
SNB	Sbor národní bezpečnosti
StB	Státní bezpečnost
ÚDV	Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu
UPA	Ukrajinská povstalecká armáda
USA	Spojené státy severoamerické

Archivy:

ABS	archiv bezpečnostních složek
AMZV	archiv ministerstva zahraničních věcí
A ÚDV	archiv Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu

Literatura a prameny:

PULEC, M. 2003. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*. In: Sešity ÚDV č. 13, str. 316, ISBN 80-86621-18-9. Praha.

Rodinný archiv, Paměti Fr. Hynka, 1. část.

Rodinný archiv, Paměti Fr. Hynka, 2. část

Archiv Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Výpověď příslušníka PS doprovázejícího por. RSDr. Fr. Korbela při akci, vyš. sp. zn. ÚDV-13/Vt-96.

Archiv Ministerstva zahraničních věcí Praha, Odpověď na notu Spojeneckého kontrolního úřadu dat. 30. 4. 1954.

Archiv Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, vyš. spis zn. ÚDV-8/Vt-98, Výpověď Františka Vítů.

Archiv bezpečnostních složek Brno-Kanice, Zpráva o incidentu 6. června 1956.